

УДК 27-852.5:271.21(560)-722.51:[502.17+504.61]  
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v037.2022.21>

*Патріка Хрімлі*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1028-3142>

*аспірант кафедри філософії, соціології та політології*

*Київського національного торговельно-економічного університету*

## ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ ЯК НАРАТИВ СУЧАСНОГО ДИСКУРСУ КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

**Постановка проблеми та актуальність теми.** Отримання Україною томосу про незалежність Української православної церкви, який був даний Вселенським Патріархатом Константинополя, та діяльність Предстоятеля Константинопольської Кафедри Патріарха Варфоломія щодо припинення російської агресії проти України привернула увагу також до інших вимірів діяльності Константинопольської Кафедри, зокрема до чималих зусиль Вселенського Патріархату щодо усвідомлення людством глибини екологічної кризи сучасного світу та можливих шляхів вирішення екологічних проблем.

Екологічна діяльність Вселенського Патріархату виявилася наслідком переосмислення теологічного, а саме догматичного елементу православної традиції та усвідомлення сучасної позиції грецької церковної традиції, яка вже не обмежувалася своїми прямими цілями, що притаманні її природі (наприклад, збереженням і передачею Одкровення та літургізмом, що в контексті сьогодення почали сприйматися виключно як функціональність і замкнутість на собі), які, закриваючись елітарністю візантійської церковної традиції та її традиціоналізмом, були зосереджені на есхатологічному очікуванні, ігнорували сьогодення й сучасний світ як дійсність.

Сучасний дискурс Константинопольської Кафедри щодо світової екологічної кризи та її наслідків відбувається на площині пастирської, екуменічної та освітньої діяльності, він ініціюється, зокрема, предстоятелем Константинопольського Патріархату Патріархом Варфоломієм. Цей дискурс значною мірою впливає на процеси, які редукують світову екологічну кризу. Користуючись авторитетом Вселенської Кафедри, Патріарх має можливість привертати увагу людства до існування та збільшення загрози подальшого руйнування навколишнього світу через екологічну кризу, декларує, що така сама загроза є щодо до буття людини, яка існує в цьому світі.

Цей погляд Вселенського Патріархату на сучасні виклики техногенного світу набув дефініції, що стала знана як «присутність православ'я в сучасному світі» («*παραύστας της Ορθοδοξίας μέσα στο σύγχρονο κόσμο*») [5]. Він демонструє зусилля й діяльність Вселенського Патріархату, які ставлять за мету

поєднання православного есхатологізму, що спрямований на очікування парусії і кінцевий порятунок душі, із сучасними проблемами людства, що виникають як наслідки світової екологічної кризи.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Ініціатором і головним діячем сучасного дискурсу Константинопольського Патріархату щодо стану екології у світі, екологічних загроз та наслідків екологічних катастроф і соціальних проблем, що впливають на екологію людини, а також можливих шляхів виходу людства з екологічної кризи в контексті нового виміру сучасної православної теології є предстоятель Вселенського Патріархату Патріарх Варфоломій [2]. Його погляди на екологічні проблеми, екологію людини та шляхи вирішення екологічної кризи відображаються в його численних доповідях на тематичних симпозиумах і конференціях, у посланнях із приводу нового церковного року, христологічних посланнях, а також посланнях із приводу російської воєнної агресії в Україні. Погляди патріарха Варфоломія досліджували А. Марос [3], І. Хрисавгис [4], С. Тзумпанидис [1], П. Васіліадіс [6] та інші вчені.

**Формулювання мети роботи.** Дискурс Константинопольської Кафедри щодо екологічних проблем людства, зокрема послання Патріарха Варфоломія, чинить значний вплив на покращення екологічної ситуації у світі. Користуючись авторитетом Вселенської Кафедри та своїм особистим авторитетом богослова й релігійного діяча, Патріарх має можливість привертати увагу людства до існування загрози руйнування екології навколишнього світу, який є осередком буття сучасної людини, і пропонувати шляхи вирішення проблем. Із цього погляду здається цікавим дослідити теологічні погляди Патріарха Варфоломія, які мають екологічний та екуменічний виміри та дефінуються як «екологічна теологія» [3, с. 146]. Метою статті є спроба дослідження фундаментальних елементів екологічної теології Патріарха Варфоломія, що спрямована на спостереження сучасного стану людини, на яку впливають природні, політичні, соціальні та техногенні кризи.

**Виклад основного матеріалу.** Вселенський Патріархат уперше звернувся до проблем екології через зусилля Патріарха Афінагора I. З 1961 р. Афінагор ініціював проведення всеправославних

нарад, результати яких визначили риси, що стали притаманними сучасному православ'ю, зокрема грецькій церковній традиції. У програмі цих нарад однією з головних тем для обговорення були соціальні проблеми, які стосувалися екології людини: ставлення церкви до контролю над дітонародженням, штучного запліднення, виховання дітей, поради щодо способу життя православним християнам у районах швидких соціальних змін [7, с. 140]. Під керівництвом наступника Афінагора, Патріарха Димитрія, Вселенський Патріархат почав виявляти інтерес саме до екології навколишнього середовища. З ініціативи Димитрія Вселенський Патріархат присвятив день індікціону («Ἰνδικτιών») – перший день нового церковного року – молитвам про навколишнє середовище [8, с. 45]. Екологічна діяльність Патріарха Варфоломія розпочалася відразу після його обрання предстоятелем Константинопольської Кафедри, і з 1991 р. він продовжує та спрямовує місію і дискурс Вселенського Патріархату, які пов'язані із зусиллями щодо привернення уваги людства до екологічної кризи планети, що загрожує припиненню існування людини.

Упродовж 30 років екологічний дискурс Патріарха розвивається у двох площинах: секулярній і релігійній. Секулярний дискурс передбачає нерелігійний адресат, його учасники є суб'єктами міжнародного права, які мають політичний авторитет (наприклад, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй, представники урядів країн, де відбувається екологічна катастрофа), а також експерти в галузі наук про навколишнє середовище. Цей дискурс ініціюється Патріархом для визначення та вирішення конкретної екологічної проблеми. Цим способом вирішувалися екологічні кризи Егейського моря (1996 р.), Чорного моря (1997 р.), Адріатичного моря (2002 р.), Балтійського моря (2003 р.), Амазонки (2006 р.), Арктики з проблемою танення льоду (2007 р.), Міссісіпі (2008 р.) тощо [3, с. 153].

Несекулярний дискурс розвивається у сфері діяльності Варфоломія як предстоятеля Патріархату та як релігійного діяча. Значну частину цього дискурсу займають релігійні, зокрема христологічні, послання, виступи від імені Патріархату на міжнародних симпозіумах та в університетському середовищі. У зв'язку з тим, що релігійні послання адресовані «на весь світ Всесвіту» («προς ὅλο τον κόσμον της οὐκουμένης»), вони привертають до себе увагу та мають особливий інтерес у визначенні релігійного погляду Патріарха на екологічні проблеми.

Релігійні послання Патріарха, крім релігійного контексту, що відображає основну мету послання, завжди містять нерелігійний елемент, який сам автор визначає як етос («ἦθος»). Феномен етосу – це невід'ємна частина елліністичної (а в сучасному

сьогоденні саме грецької) ментальності, яка може бути сформульована як відчуття людини як себе самої, своєї неповторності та цінності в контексті перебігу часу, спадкоємності подій; орієнтованість на цінність життя, розуміння її значимості, її засобу та умов; додержання традиційних культурних вимірів. У деяких посланнях етос присутній через непряме згадування автора, у його роздумах про природу людини та її долю, про цінність і сенс життя. Проте є послання, де Патріарх прямо вказує на цей феномен: «Змістом, чи “етосом” (τό “ἦθος”), такої свободи, яку тут варто пережити так, як належить Христу, перш ніж вона вдосконалиться в небесному Царстві, є любов, досвідчена квінтесенція “нового творіння” (“καινὴς κτίσεως”)» [10].

Предметом етосу в релігійних посланнях стають події, які мають екзистенційний вимір щодо буття людини: природні катаклізми, політичні кризи, кризи сучасного суспільства, економічні кризи, а також кризовий стан самої людини, яка не здатна здолати швидкість техногенних процесів. Згідно з традицією патріарших послань автор згадує політичний чи державний факт, що відбувся напередодні, або суспільну подію сьогодення, які безпосередньо не є релігійними, проте пов'язані з буттям людини та загрозою її існування, отримали гучний резонанс. Автор послань оцінює ці події через теологічний вимір, тим самим апелюючи не так до судової справедливості, як до позиції релігійного світоприйняття. Саме оцінка подій із позиції православної віри та моралі формує сучасне релігійне антропоцентричне бачення Патріарха щодо екології людини.

Першим значним кроком, який вказує на переосмислення теологічного, а саме догматичного, контексту православної традиції та характерно відображає сутність змін і спрямованість діяльності Вселенського Патріархату, стало нове розуміння терміна «вселенський» («οὐκουμενικός»), первісне канонічне значення якого робило наголос на ортодоксальності, єдності та однаковості віросповідання, а нині починає сприйматися також як «світогляд і спосіб життя» («κοσμοθεωρία και τρόπος ζωής») та «прийняття будь-якої людини, яка живе у Всесвіті» [9, с. 29].

Ці значення терміна «вселенський» – первісне та сучасне – корелюють між собою, створюючи екологічний та екуменічний дискурс. «Спосіб життя» розуміється як існування людини у створеному всесвіті, де людина усвідомлює себе як його залежна частина, що покликана зберегти творіння в її первозданній чистоті й гармонії. Семантика дефініції «прийняття будь-якої людини» означає, зокрема, надію на спасіння всього людства незалежно від конфесійної приналежності. Усе це стає підґрунтям, що декларує можливість та розвиток екуменічних стосунків Вселенського Патріархату в галузі екуменічної діяльності

Константинопольської Кафедри. Якщо екуменізм за своєю природою – це діалог, метою якого є пошук і прийняття спільних цінностей та внаслідок якого встановлюється рівність і єдність його учасників, то екологічний дискурс, який демонструє загальну занепокоєність станом довкілля, є екуменічним за визначенням.

Сучасні техногенні процеси, що відбуваються в суспільстві, та глобалізація, яка є характерною рисою цих процесів, змінюють розуміння цінності особистості людини. Унаслідок глобалізації світ стає більш однорідним та залежним від процесів, що відбуваються в соціумі. Теологічна думка Патріарха Варфоломія доходить до висновку, що техногенні процеси та дослідження в галузі генетики й медицини змінюють створений всесвіт, зокрема природу людини. Унаслідок цього особистість майже втрачає свою унікальність і неповторність, стаючи легко заміною частиною соціуму, у якому індивідуальна відповідальність людини за стан створеного всесвіту втрачає свою значимість. У цьому сенсі сучасна сотеріологія доходить до визначення понять «екологічна теологія», «екологічний гріх» та колективної відповідальності людства за руйнування навколишнього середовища й екологічну кризу.

Наслідком цих змін стало переосмислення та розширення значення терміна «літургія»: він став розумітися не лише як «євхаристична трапеза», яка здійснюється церквою як сакраментальна дія, що спрямована на перетворення та особисте спасіння християнина, а й як літургія ззовні, «extra muros», тобто за стінами храму, що ставить за мету перетворення та порятунку світу. Ортодоксія, не втрачаючи свого значення та виконуючи роль «маркера» православ'я, на сучасному етапі поступається ортопраксії в її літургійному значенні, ставлячи на перше місце турботу про людину в контексті сучасних викликів суспільства. І в цьому відображається сутність православної традиції, яка проголошує відповідальність церкви щодо спасіння людини не тільки в есхатологічному сенсі, а й в умовах її земного життя, а також декларує це як свою місію. Сучасна «присутність православ'я» у світі – це діалог та відкритість, що закладена у природі церкви. Така «присутність» – це єдиний засіб для світу зайти до церкви, і мета церкви в такому разі – «прийняти та перетворити світ, щоб світ став церквою». Таким чином, контекст екологічного дискурсу Вселенського Патріархату не тільки демонструє процес формування нового теологічного погляду, який виявляє, що екологічна проблема має «теологічний і морально-духовний вимір» («θεολογική και ηθική και πνευματική διάσταση»), а й вказує на його екуменічний характер: екологічний дискурс є актуальністю сьогодення та пов'язує всіх людей, а не лише православного віросповідання, усі народи [11].

Маючи на увазі екуменічний вимір та синтезуючи православну догматичну думку церкви про есхатологічне відновлення всесвіту і спасіння людини, Патріарх виходить із того, що формулює статус творіння: усе творіння має однако-ву цінність із позиції божественного авторства, воно утворює «єдину тканину» («single fabric»), «безшовний хітон» («seamless garment»), який пов'язує кожен аспект і деталь цього створеного світу [12]. Тобто Патріарх декларує, що творіння має божественний авторитет Творця, і спасіння людини в есхатологічному сенсі можливе через збереження божественної ієрархії, яка закладена в існуванні всесвіту. Людина, будучи частиною творіння Бога, має поважати саму божественну дію творіння. Як частина творіння, людина повинна усвідомити обмеженість своїх можливостей та забезпечити гарантію цілісності творіння, яке страждає і руйнується від наслідків техногенного розвитку. Концепція божественного всесвіту передбачає його недоторканність із боку людини. Збереження всесвіту «ἀρχαῖον κάλλος» (у «первозданий красі та досконалості») є найбільшою відповідальністю людини [12].

Незважаючи на той факт, що світ «рухається до есхатологічної досконалості» завдяки спокутній жертві Христа, недотримання людиною свого призначення як частини творіння призводить до того, що сучасна людина у своєму житті «зазнає величезної туги («ἀποκαταδοκίαν») і творіння стогне поряд із нею» [8]. Сучасне становище навколишнього світу Патріарх оцінює як всебічну кризу, провина за яку лежить виключно на людині. Криза природи виявляється у зміні клімату, землетрусах, цунамі та інших катастрофах. Патріарх бачить це як наслідок використання природи без розуміння її аксіологічного виміру: «Природа бунтує, коли зарозумілий людський розум старається приручити її» («φαινομενικῶς ἀσχημάτῃ εἰς ὄγκον καὶ ἀδρανῆ στοιχεῖα τῆς») [8]. Патріарх пов'язує ці явища з духовними й моральними відхиленнями людства, і ці наслідки пов'язані з гріхами, зокрема бажанням матеріального збагачення поряд із байдужістю до зубожіння, яке терплять багато людей через концентроване багатство декількох. Патріарх декларує, що неекологічне втручання у природу та руйнування її порушує гармонію творіння, наслідком чого є порушення гармонії духовних і природних відносин. Оскільки є «таємничий зв'язок між моральним та фізичним злом», корисливе втручання у природу заради накопичення багатства є гріхом проти творіння та Бога як Творця. Оскільки людина не діє самотужки в напрямі бездумного занедбання й використання природи, цей гріх Патріарх називає колективним. Отже, сучасна екологічна ситуація у світі сприяла розширенню християнського концепту гріха та

його природи. Констатація цього факту потребує нових заходів і рішень щодо його виправлення.

Екологічна теологія Патріарха в її антропологічному вимірі аналізує сучасний стан людини. В умовах кризового існування природи криза людини є неминучою. Патріарх аргументує це тим, що людина є частиною творіння, принцип гармонії творіння включає в себе принцип рівноваги: руйнування природи неминуче та тією самою мірою впливає на екзистенцію людини – людина також руйнується. Нехтування природою та використання її як засіб для матеріального збагачення переноситься на людину. Зневага й експлуатація людини людиною має наслідком її фізичне та моральне приниження, що викликає в людей «гнів, гіркоту, розгубленість і великий страх за завтрашній день», і наслідки цього «набувають форми кризової агонії та занепокоєння, економічної кризи, політичної кризи та кризи суспільства, кризи самої мети нашого життя», яка визначена патріархом як «екзистенційна нестабільність» («ἀβεβαιότητα ύπαρξιακή») [13]. Патріарх підводить до думки, що людина в такому стані відчуває життя як «подорож до смерті», без жодної надії, і цей стан людини «не приводить до будь-якої гуманізації життя або підвищення відповідальності та турботи про теперішнє й майбутнє». Навпаки, людство «тікає і відривається від <...> життя, закінчуючи цинізмом, нігілізмом і відчаєм, у вигадуванні неприборканої самореалізації та в безбожному евдемонізмі: “давайте їсти і пити, бо завтра ми помremo”» [13].

**Висновки.** Отже, екологічний дискурс предстоятеля Вселенської Кафедри Патріарха Варфоломія є наслідком сучасного переосмислення теологічного підґрунтя православної церковної традиції, яка, крім есхатологічного очікування спасіння, звертає увагу на сьогоднішнє та сучасний світ як дійсність. Використовуючи авторитет Вселенської Кафедри та особистий авторитет богослова й релігійного діяча, Патріарх привертає увагу людства до існування загрози руйнування екології навколишнього світу.

Філософські та релігійні погляди Патріарха щодо екології людини, які становлять контент екологічного дискурсу Константинопольського Патріархату, можуть бути представлені в таких положеннях: а) божественне творіння – це досконалий гармонійний світ, у якому людина, будучи частиною цієї світобудови, містить у собі всю повноту гармонії і миру; б) будь-який рух, який руйнує цю повноту божого творіння (економічна несправедливість, загрози техногенного світу, расове приниження, політичне придушення, війна та будь-яка загроза переривання людського життя), руйнує також людину; в) техногенні виклики сьогоднішнього становлять значну загрозу людському

існуванню; г) рятівна місія церкви однаково зосереджена на есхатологічній можливості порятунку людини та на порятунку життя людини в умовах її перебування у створеному світі, де фізична й моральна безпека людини розуміється як порятунок творіння божого.

### Література

1. Τσομπανίδης Σ. Ο Οικουμενικός λόγος του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου. URL: <https://www.pemptousia.gr/2015/06/o-ikoumenikos-logos-tou-patriarchi-konstantinoupoleos-vartholomeou/> (дата звернення: 10.09.2022).
2. Bartholomew E. On earth as in heaven: ecological vision and initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew. New York : Fordham University Press, 2011. 388 p.
3. Maros A. The Ecological Theology of the Ecumenical Patriarch Bartholomew. URL: [https://www.academia.edu/38664372/The\\_Ecological\\_Theology\\_of\\_the\\_Ecumenical\\_Patriarch\\_Bartholomew\\_I](https://www.academia.edu/38664372/The_Ecological_Theology_of_the_Ecumenical_Patriarch_Bartholomew_I) (дата звернення: 10.09.2022).
4. Χρυσανγής Ι. Βαρθολομαίος, Αποστολή και όραμα. Αθήνα : ΕΝ ΠΛΩ, 2018. 354 σ.
5. Vassiliadis P. The responsibility of world religions for ecology, the world economic system and the international law. URL: [https://www.academia.edu/2952054/THE\\_RESPONSIBILITY\\_OF\\_WORLD\\_RELIGIONS\\_FOR\\_ECOLOGY\\_THE\\_WORLD\\_ECONOMIC\\_SYSTEM\\_AND\\_THE\\_INTERNATIONAL\\_LAW](https://www.academia.edu/2952054/THE_RESPONSIBILITY_OF_WORLD_RELIGIONS_FOR_ECOLOGY_THE_WORLD_ECONOMIC_SYSTEM_AND_THE_INTERNATIONAL_LAW) (дата звернення: 10.09.2022).
6. Гусев А. История подготовки Всеправославного собора. *Государство, религия, церковь в России и за рубежом*. 2016. № 1. С. 127–164. URL: <https://doi.org/10.22394/2073-7203-2016-34-1-127-164> (дата звернення: 10.09.2022).
7. Chryssavgis J. Cosmic Grace and Humble Prayer: The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew I. London : Eerdmans, 2003. 336 p.
8. Πατριарχική Απόδειξις επί τῷ Ἁγίῳ Πάσχα 2021. URL: [https://www.imkn.gr/anakoynoseis/item/661-patriarchal-encyclical-pascha\\_2021](https://www.imkn.gr/anakoynoseis/item/661-patriarchal-encyclical-pascha_2021) (дата звернення: 10.09.2022).
9. Βαρθολομαίος Ο. Συνάντηση με το μυστήριο. Μια σύγχρονη ανάγνωση της ορθοδοξίας. Αθήνα : Ακρίτας, 2011. 368 σ.
10. Βαρθολομαίος Ο. Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχουν άλυτα προβλήματα. URL: <https://www.tanea.gr/2019/11/11/interviews/vartholomaios-stin-orthodoksia-den-yparxoun-alyta-provlimata/> (дата звернення: 10.09.2022).
11. Bartholomew E. Saving the Soul of the Planet. URL: <http://www.cnn.com/2010/OPINION/10/19/bartholomew.souls.planet/index.html> (дата звернення: 10.09.2022).
12. Μήνυμα τῆς Α.Θ. Παναγιότητος, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου, ἐπί τῆ 1ῃ Σεπτεμβρίου, ἡμέρα προσευχῆς ὑπέρ τῆς προστασίας τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος (2010). URL: <http://www.orthodoxos.com.gr/phpBB3/viewtopic.php?f=39&t=1861> (дата звернення: 10.09.2022).
13. Η Πατριарχική Απόδειξη για την εορτή των Χριστουγέννων (2011). URL: <https://ec-patr.org/patriarchik-podeixis-p-to-s-christoygennois-2011/> (дата звернення: 10.09.2022).

## Анотація

*Хрімлі Патріка.* Екологія людини як наратив сучасного дискурсу Константинопольського Патріархату. – Стаття.

У статті охарактеризовано екологічну діяльність Вселенського Патріархату, яка стала наслідком переосмислення теологічного підґрунтя християнської традиції. Сучасний дискурс Константинопольської Кафедри щодо світової екологічної кризи та її наслідків набув характеристики, відомої як «присутність православ'я в сучасному світі».

Екологічна спрямованість діяльності Вселенського Патріархату є наслідком сучасного розуміння терміна «вселенський». У цьому сенсі сучасна православна сотеріологія доходить до визначення концептів «екологічна теологія» та «екологічний гріх», що передбачає колективну відповідальність людства за руйнування навколишнього середовища. Сучасна світова екологічна проблема в цьому дискурсі отримує теологічний і морально-духовний виміри: виживання всесвіту залежить від зусиль, які мають морально-етичне підґрунтя, що корелює з традиційною православною вірою, особистими цінностями людини, а також із соціальними й політичними діями. В умовах кризового існування природи криза людини є неминучою. В екологічному дискурсі предстоятеля Вселенської Кафедри Патріарха Варфоломія екологічна криза людини – це тема, яка є наслідком сучасного переосмислення теологічного підґрунтя православної церковної традиції, яка, крім есхатологічного очікування спасіння, звертає увагу на сьогодення й сучасний світ як дійсність. Використовуючи авторитет Вселенської Кафедри та особистий авторитет богослова й релігійного діяча, Патріарх Варфоломій привертає увагу людства до існування загрози руйнування екології навколишнього світу та загрози припинення буття самої людини.

Філософські та релігійні погляди Патріарха Варфоломія щодо екології людини є такими: а) божественне творіння – це досконалий гармонійний світ, у якому людина є частиною, що містить у собі всю повноту гармонії і миру; б) будь-яка дія, що руйнує повноту божого творіння, руйнує також людину; в) екологічна криза людини та екологічні проблеми навколишнього середовища – це наслідки прямого порушення людиною законів божественного всесвіту; г) рятівна місія церкви однаково зосереджена на есхатологічній можливості порятунку людини та людства на умовах дотримання людиною божественної ікономії.

Фізична й моральна безпека людини, а також її есхатологічне спасіння корелюють між собою та розуміються як порятунок божого творіння.

*Ключові слова:* екологія, екологія людини, екологічна криза, екологічна теологія, Вселенський Патріархат, сучасний екологічний дискурс.

## Summary

*Khrimli Patrika.* Human ecology as a narrative of the contemporary discourse of the Patriarchate of Constantinople. – Article.

This article describes the concept of ecological activity of the Ecumenical Patriarchate was the result of a rethinking of the theological foundation of the Christian tradition. The contemporary discourse of the Constantinople Chair regarding the global ecological crisis and its consequences has acquired a definition known as “the presence of Orthodoxy in the modern world”.

As well the ecological focus of the Ecumenical Patriarchate's activities is a consequence of the modern understanding of the term “ecumenical”. In this sense, modern Orthodox soteriology reaches the definition of “ecological theology”, “ecological sin”, which has the collective responsibility of humanity for the destruction of the environment and the ecological crisis. The modern global ecological problem in this discourse has a theological and moral-spiritual dimension: the survival of the universe depends on the correlation of the traditional Christian faith, personal human values with social and political actions. In the conditions of crisis existence of nature, human crisis is inevitable. The human crisis in the ecological discourse of the head of the Ecumenical Chair, Patriarch Bartholomew, is a topic that is a consequence of the modern rethinking of the theological basis of the Orthodox church tradition, which, in addition to the eschatological expectation of salvation, pays attention to the present and the modern world as a reality. Using the authority of the Ecumenical Patriarchate and the personal authority as a theologian and religious figure, Patriarch Bartholomew draws the attention of humanity to the existence of the threat of destroying the ecology of the surrounding world and the threat of ending the existence of man himself.

Hence, philosophical and religious views of the Patriarch Bartholomew regarding human ecology are as follows: a) the divine creation is a perfect harmonious world where a person is a part that contains the fullness of harmony and peace; b) any action that destroys the completeness of God's creation, destroys man as well; c) man's ecological crisis and ecological problems of the environment are the consequences of man's direct violation of the laws of existence of the divine universe; d) the saving mission of the church is equally focused on the eschatological possibility of saving a person and humanity under the conditions of man's observance of the divine economy.

The physical and moral safety of a person, as well as his eschatological salvation, are correlated with each other and are understood as the salvation of God's creation.

*Key words:* ecology, human ecology, ecological crisis, ecological theology, Ecumenical Patriarchate, modern ecological discourse.